

Forord

Universitetet har som videnskabens hjem spillet en central rolle ved at påvirke såvel den teknologiske udvikling som den offentlige debat og hele vores verdensbillede. Det moderne universitets udvikling kan beskrives som en række kriser, hvor faglige, politiske og samfundsmæssige aktører har forhandlet og fortolket universitetets betydning for videnskab, uddannelser og samfundet generelt, undertiden med markante brud til følge. I løbet af de sidste 200 år er universitetet forandret fra at være en lærdomsformidlende professionsskole for en lille elite til at være en central masseinstitution i det moderne samfund. Universitetet fik bredere funktioner som dannelses- og uddannelsesinstitution i løbet af 1800-tallet. I det 20. århundrede fik universitetet voksevæk på alle leder og kanter: flere universiteter, flere faglige discipliner, flere forskere, flere studerende, større bygninger og flere midler. Det blev genstand for kraftige politiske kampe og øget statslig styring efter anden verdenskrig. Først med mere, siden med mindre internt institutionelt demokrati til følge. På trods af alle forandringer har idealer om forsknings- og undervisningsfrihed stået højt gennem hele perioden.

Dog er der spændinger gennem hele dette 200-årige forløb, som rejser en række spørgsmål: Hvilke magtkampe har været afgørende for de brud hhv. den institutionelle kontinuitet, der lader sig påvise historisk? Hvorfor er der en vedholdende opposition imod ydre styring på universiteterne? Hvordan er de akademiske idealer blevet omfortolket i lyset af de ydre fordringer, som har mødt universitetet? Er universitetet blevet "overstyret" og med hvilke følger for dets egen-verden? Hvilke funktioner har universitet haft i samfundet? Vi præsenterer i denne årbog bidrag om den historiske udvikling af videnskabens moderne hjem.

Pelle Oliver Larsen tager udgangspunkt i transformationen fra et "Humboldt-sk" universitet, der var støttende over for den dominerende "kultursyntese" i 1800-tallets sidste halvdel, til et egentligt forskningsuniversitet, der med videnskaben kunne tale denne kultur midt imod. Hans artikel bygger bl.a. på sagen om Georg Brandes' professoransættelse eller dennes næsten uendelige udsættelse. Debatten viser, at forskningsidealet kom til at overskygge det øvrige humboldtske tankegods. Darwin og naturvidenskaben udfordrede, med udgangspunkt i videnskabeligheden, den tidligere humanistiske og teologiske tanke om en enhedsvidenskab med kulturelle og moralske opgaver at løse også uden for universitetetsinstitutionen. Artiklen undersøger baggrunden for denne forandring såvel som dens konsekvenser for universitetets rolle og status i det danske samfund.

Laila Zwisler og Annette Buhl Sørensens bidrag belyser rammer og betingelser for etablering af fire fag på Polyteknisk Lærestanstalt i sidste del af 1800-tallet.

Fagene bygning, miljø, elektroteknik og biologi førte til hver deres nyttige ingeniørvidenskabelige retning og bidrog til fortællingen om begyndelsen til det moderne teknisk-videnskabelige læringsmiljø. Fagene udsprang af konkrete samfundsmæssige behov. Idéer om nytte, videnskab og samfundets tarv står centralt i fortællingen.

Svend Larsen analyserer den danske debat om universitetets idé i første del af det 20. århundrede. Selvom der ikke er mange indlæg om emnet, kan der dog tegnes et billede af de danske ideer om universitetet, som blandt andre blev fremført af filosofen Svend Ranulf. Dybest set blev universiteter opfattet som en vigtig del af den fælles kultur snarere end som en faktor i den økonomiske udvikling eller en spydspids for den sociale udvikling. Akademisk frihed fremhæves som en absolut forudsætning for at udføre forskning og forskningsbaseret undervisning på universiteterne. Det var en fremherskende opfattelse, at den akademiske frihed ikke var alvorligt truet.

Anne Lif Lund Jacobsen ser på, hvordan den danske seismolog Inge Lehmann (1888-1993) oplevede at være kvindelig studerende og nyuddannet akademiker. Blandt andet under et ophold i Cambridge i 1911 blev hun konfronteret med kønsbestemte restriktioner, og i sine første akademiske ansættelser oplevede hun at være ringere stillet end de mandlige kolleger. Som 40-årig blev hun 1928 den første chef for den nyoprettede Seismisk Afdeling på Geodætisk Institut. De mange administrative opgaver levede hende kun tid til at forske i sin fritid, men hun havde adgang til et enestående forskningsmateriale og kontakt med et internationalt netværk af fagfæller. Det ledte hende i 1936 til opdagelsen af jordens indre kerne og sikrede hende efterfølgende international berømmelse. Det konkluderes, at Inge Lehmann ikke fik karriere og international succes, fordi hun turde sige den mandsdominerede forskningsverden imod, men fordi hun på afgørende tidspunkter indordnede sig under de sociale og fagligpolitiske agendaer – og ikke mindst fordi hun var en talentfuld forsker.

Else Hansens artikel behandler transformationen fra et professorstyret og politisk relativt autonomt eliteuniversitet til et mere deltagerdemokratisk og mere statsstyret masseuniversitet i de afgørende årtier fra 1950'erne ind i begyndelsen af 1970'erne. Perioden er blevet kaldt velfærdsstatens storhedstid – og universitetspolitikken ses i lyset af den universelle nordiske velfærdsmodel, hvor universiteterne med uddannelsesstøtte til de studerende uanset baggrund ("UU" senere "SU") blev en væsentlig institution for social mobilitet. Dog mest fra akademiker- og landbrugshjem, mindre fra arbejderhjem. Styrelseslovens tilblivelse i 1970 med studenterindflydelse og afvisningen af "professorvældet" ses i lyset af det generelle ønske om deltagerdemokrati og tendensen til nedbrydelse af traditionelle autoritetsforhold i tiden. Samtidig var der dog også en stærkere politisk vilje til styring af disse nye, og meget større, samfundsinstitutioner, som resulter-

rede i oprettelsen af Direktoratet for de Videregående Uddannelser i 1974. Planlægning og styring afløste autonomi og professoral autoritet.

Kim Helsvig følger en lang linje i det norske Kunnskapsdepartementets historie. Spørgsmålet, der rettes mod departementet, er, om det “blot” er et sekretariat for politisk ledelse eller en mere selvstændig forskningsbaseret moderniseringsagent. En nøgleperson i Departementet helt fra 1950’erne og frem til ca. 1980, Kjell Eide (1925-2011), følges som et centralt eksempel på og aktiv initiativtager til udviklingen af en mere videnskabeliggjort og vidensbaseret politikudformning. Skole- og uddannelsesforskning trækkes frem som et område, der aktivt støttedes af Eide og departementet for at få en mere «politisk relevant» forskning. Dette var, paradoksalt nok, i opposition til den psykometriske og empiriske forskning domineret af Johannes Sandven og andre på Universitetet i Oslo. Paradokset består i, at udviklingen efter år 2000 netop har fremhævet tests og empirisk monitoring af uddannelsessystemet som mere politisk relevant end den socialpædagogiske forskning, Eide støttede.

Årbogen indeholder også Signe Holm-Larsens oversigt over uddannelsesområdet i folketingsåret 2014-2015 under overskriften: “reformer og praksis”, Christian Larsens oversigt over ny uddannelseshistorisk litteratur i 2014 og endelig en sektion med anmeldelser af udvalgte nye uddannelseshistoriske bøger.

Det er redaktionens håb, at årbogen må være til inspiration for de mange, der i disse år diskuterer universiteternes sjæl og fremtiden for højere uddannelser. Vores indtryk er, at denne diskussion vil fortsætte både nationalt og internationalt i en tid præget af store reformer, stærk politisering og øget betydning af højere uddannelse for flere og flere mennesker.

Jesper Eckhardt Larsen og gæsteredaktør Else Hansen har været redaktører af dette temanummer.

God læselyst!

*Børge Riis Larsen, Christian Larsen, Lisa Rosén Larsen, Else Hansen
og Jesper Eckhardt Larsen*